

E vállalkozás eredményének méltatása azonban már átvezet bennünket a korábban jelzett két kérdés közül a másodiknak a feltevéséhez, nevezetesen: hogy miként boldogultak a szerzők az *egy-kötetes világháború-történet* megírásából fakadó sajátos módszertani problémákkal. Ezek a problémák ugyanis kétség kívül léteznek, és mindenki szembesül velük, aki egyetlen kötetbe próbálja meg belesűríteni mindazt, amit a Nagy Háborúról elmondani érdemesnek tart. Nyilvánvaló, hogy léteznek terjedelmi korlátok: (hacsak nem bibliapapírra nyomják) a kézbe vehető könyvek nagysága korlátozott. Igaz, Manfred Rauchensteiner a Lajta túloldalán alighanem elérte a felső határt: a 2013-ban publikált első világháborús könyve mellékletekkel együtt túllépi az 1200 oldalt! A szerzők többsége persze ennél kevesebbel kénytelen beérni, mivel a kiadók általában nem rajonganak az ekkora terjedelmű kiadványokért. A *helyszűke* ezért az egykötetes világháború-történetek állandó jellemzője. Persze más a helyzet, ha a szerző megelégszik a klasszikus hadtörténeti megközelítéssel, és csupán a hadműveletek bemutatására koncentrálna, ráadásul közülük is csak azokra, amelyekben saját nemzete vagy szövetségesei hadseregei harcoltak. Az obligát diplomácia-, illetve politikatörténeti aspektusok szóhoz juttatásán kívül mindazonáltal így sem sok más szempontra marad hely. Arról természetesen szó sem lehet, hogy a mára már széles körben polgárjogot nyert komplex háborútörténeti szemlélet ilyen körülmények között érvényre jusson. A szerzők számára a legnagyobb fejtörést ezért éppen az okozza, hogy miről *ne* írjanak úgy, hogy azért legfontosabb mondanivalójuk a világháborúról épkezláb narratívaként szólítsa meg az olvasót.

Hajdu Tibor és Pollmann Ferenc alapján véve jól oldotta meg a feladatot. Láthatóan igyekeztek csak arról írni, ami tényleg fontos. Munkájukban jól ötvözték az egykori Osztrák–Magyar Monarchia részeként hadviselő félként harcoló *régi Magyarország* háborús erőfeszítéseinek bemutatását a többi hadszíntér eseményeinek bemutatásával, a frontok történéseit a háborús hátszország életének ábrázolásával. Mindehhez klasszikus forrásmunkákat és szakirodalmat a legfrissebben megjelent új szakmunkákkal együtt egyaránt felhasználtak. Immár elmondható, hogy nem kizárólag Galántai József könyveihez nyúlhat az érdeklődő olvasó, ha az első világháború történetére kíváncsi.

Végezetül még néhány szót a kötet kiegészítő anyagairól. A képanyag lehetett volna valamivel bőségebb, bár ami végül bekerült, az teljesen rendben van. Csákváry Kristóf térképvázlatai láttán csak azt sajnálhatjuk, hogy nem színesben lettek kinyomtatva. A kétféle mutatóval a kiadó az olvasó kötetbeli tájékozódását alaposan megkönnyíti.

Krámlai Mihály

BIHARI PÉTER

1914. A NAGY HÁBORÚ SZÁZ ÉVE

Személyes történetek

(*Pesti Kalligram, Budapest, 2014. 584 o. ISBN 9786155454226*)

Az első világháború kitörésének közelgő centenáriuma szerzők és kiadók sokaságának harci kedvét szította fel már eddig is világszerte. Bihari Péter munkája azonban minden bizonnyal mégsem csupán egy a sok *világháborútörténet* között. Egyedivé – vagy legalább is a nagy többségtől különbözővé – az a mód teszi, amellyel az alapvető módszertani kérdésre: hogyan kell megírni az első világháború történetét úgy, hogy a lehető legszélesebb olvasóközönséghez (a gyakorlatban az érdeklődő középszikolástól a művelt – szintén érdeklődő – felnőttéig terjedő spektrumban) szóljon, kellően informatív legyen, és tetejében a pusztá tényanyag továbbadásán túl értelmes módon érzékeltesse az olvasóval, mit jelentett meg-/át-/túl- stb. élni a világháborús éveket, a Szerző válaszol. Amit Bihari Péter kitalált, önmagában is érdekes. Az embernek elsősre a szótárregény (Temesi Ferenc: *Por*) vagy a dossziéregény (Gilles Perrault: *Az 51-es dosszié*) jut az eszébe vagy a festészetből a pointillizmus. A Szerző által választott módszer szintén önmagukban diszkrét egységekkel operál: a kézirat négy fő blokkja közel kétszáz önálló szakaszból áll, melyek különböző hosszúságúak

ugyan, de egyik sem lépi túl a tízezer karaktert. Ezek a 'foltok' adják ki az egész mű 'patchwork' felületét, ezek a 'pontok' teszik ki a képet. Ám a felsoroltakkal ellentétben ezek az unitok önmagukban is megállnak, nem alakatlan pontok vagy foltok. Inkább egy univerzális enciklopédia szócikkei vagy egy dosszié dokumentumai. A szótár- vagy dossziéregénnyel ellentétben azonban Bihari Péter munkája mégsem nonlineáris szerkezetű: ő végig igyekszik követni a történeti kronológia ívét, amennyiben ez egyáltalán lehetséges. Bizonyos unitok esetében természetesen ki kell lépnie ebből a kronologikus idősből. A patchwork darabkái néha egymásra csúsznak, máshol réseket hagynak üresen. A cél azonban nem egy maradéktalanul összefüggő felület létrehozása, már csak azért sem, mert ez tulajdonképpen lehetetlen lenne. Az egésznek összességében kell mondania valamit az olvasónak: valami minőségileg többet, mint az egyes unitok külön-külön. A mennyiségnek a végén – amúgy jó dialektikus módra – át kell csapnia minőségbe. Ez a minőség pedig egy rendkívül sokoldalú kép kell legyen az első világháborúnak nevezett történelmi korról. Mondhatni térhatású kép, valahogy úgy, ahogy a múzeumi tárgyfotózásnál a minden oldalról lefényképezett objektumról kvázi-3D felvétel készül. Bihari Péternek láthatóan az a szándéka, hogy nagyon sok oldalról adjon pillanatfelvételeket a háborús létről, arról, hogy élte meg az emberiség egy bizonyos része a *háború állapotát*. És láthatóan úgy gondolja, hogy a végén a mennyiség tényleg átcsap abba a bizonyos minőségbe. Én pedig azt gondolom, hogy alapjában véve igaza van.

Az általa választott módszer egyik fő nehézsége persze abban áll, hogy az egyes unitok korlátozott terjedelmét hogyan lehet (lehet-e egyáltalán) értelmes módon kitölteni. Aki lexikon szócikk írásával valaha is kísérletezett, az tudja, milyen nehéz valamiről röviden és mégis érthetően írni. Ráadásul Bihari Péternek még egy további kritériumot is ki kellett elégítenie: az *érdekességét* (ez ugyebár szócikk esetében nem szokott fennállni). Ezen a téren nyilván segítségére volt saját hitvása: civilben a legjobb magyarországi gimnáziumban tanít vezető tanárként történelmet immár évtizedek óta, és persze tankönyvet is írt már, nem is akármilyet. A jelenlegi kézirat egyes unitjai kicsit hasonlítanak is a tankönyv egyes leckéihez: mintha a Szerző eleve a diákok befogadóképességét tartotta volna szem előtt (persze sok felnőtté sem sokban különbözik a diákokétól). Tankönyvírói előélete nyilván abban is tetten érhető, hogy a szöveg néhol kicsit didaktikusra sikerült, de ez nem zavaró igazán. Ugyanakkor kellőképpen olvasmányosan ír. Sok idézetet használ, ami aligha meglepő, hiszen a Szerző alapvető intenciója az, hogy 'személyes történeteken' keresztül mondja el nekünk, milyen is volt a világháború. Akiiket megszólaltat, a korabeli társadalmak különféle rétegeit képviselik antant oldalról éppúgy, mint a *mieink* oldaláról. Nem mondhatni, hogy csupán az utóbbiakra koncentrál: a Monarchia és benne Magyarország persze kiemelten fontosak, de csak mint a nagy egész részei. Néha kicsit akadályozza, hogy a korabeli hazai *aktorok* emlékei kevésbé hozzáférhetőek, mint a nyugatiaké vagy mondjuk a németeké. A magyarországi memoárirodalom viszonylagos szűkössége, az életrajzi feldolgozások terén felhalmozódott adósságunk mind nehezítő tényezők. Ami a háború egyszerű szereplőinek írott emlékeit illeti, a magyarországi anyag az utóbbi időben örvendetesen szaporodik, ezek azonban csak viszonylag szűk körben ismertek. Bihari Péter is találhatott volna még bőven idézhető alanyt, ha van még rá ideje. Persze ő nem hadtörténész a szó hétköznapi értelmében. Viszont szaktörténészekével vetekedő mértékben ismeri és használja a legfrissebb első világháborús szakirodalmat, praktikusan persze a külföldit, hiszen hazai alig-alig van. Ez a naprakészség a jelen kéziratban is szembeötlő, és nagy erénye a munkájának. Ugyanakkor helyes arányban használja a legújabb (pl. McMeekin) és az immár klasszikusnak számító (pl. Taylor) irodalmat egyaránt.

Ami a követni rendelt kronológiát illeti, jó nagy idősavot kanyarít tárgyalásra: a XIX. században kezd, és valamikor a XX. század húszas éveiben fejezi be. Választását nem lehet kifogásolni: a sebész is jó bőven vág, ha mindent ki akar vágni. Milyen volt az a világ, amely 1914-ben mundefba búj, és milyen lett, amikor az, ami megmaradt belőle, lehántotta magáról az egyenruha foszlányait, meg persze mi történt a világgal a két időpont között. Igaza van: az előzmények alapos megismerése nélkül aligha érthető maga a háború. És a következmények? Azok meg szinte máig hatnak, vagyis szintén nagyon is fontosak.

Ami az egyes unitok témaválasztását illeti, háborúról lévén szó, természetesen a hadiesemények bemutatása elengedhetetlen. De Bihari Péter nagyon jól tudja és érti, hogy a háborútörténet nem hadtörténet (a klasszikus értelemben), hanem *társadalomtörténet*. Ennek megfelelően különösen nagy figyelmet fordít a háborús társadalom bemutatására, és pedig mindkét oldalon (néha a semleges

harmadikon is). Az unitok rendkívül széles spektrumot fognak át: a háborús társadalom anyagi és szellemi szférái, a háború megalapozásának folyamata, annak a bizonyos síkos lejtőnek az elemei, amelyen a világ szinte akarata ellenére belecusszant a háború örvényébe, mind sorra kerülnek. A reménybeli olvasó joggal tételezheti fel, hogy gyakorlatilag minden fontos aspektusról kap valami lényegi információt: meglehetősen széles körűen *tájékozott* lesz. Talán még az is megfordul a fejében, hogy a történelem mint olyan megérthető... Ebben persze aligha lesz igaza, de már maga az illúzió megéri a fáradságot, hogy valaki a vaskos kötetet elolvassa.

Pollmann Ferenc

SZAKÁLY SÁNDOR

A 2.VKF OSZTÁLY

Tanulmányok a magyar katonai hírszerzés és kémelhárítás történetéből 1918–1945

(Magyar Napló, Budapest, 2014. 276 o. ISBN 9786155465260)

Magyarország második világháborús részvételének történetírói sokáig csak a legszükségesebb mértékig foglalkoztak a honvédség tábornokai és törzstisztjei személyiségével, életútjuk kívül esett látókörükön. Az ötvenes-hatvanas években a honvédségről és tisztikaráról alkotott negatív ideológiai és politikai minősítésnek és elvárásnak megfelelően – kevés kivétellel – egyértelmű elutasítással ítélték meg személyüket és háború alatti működésüket. Kialakultak a hivatásos tisztikar egészének magatartását érintő, általánosan elmarasztaló vélemények, melyeknek valóságalapját senki sem vizsgálta ugyan, mégis a kollektív bűnösség jutott osztályrészül a magyar tábornoki és tisztikarnak, melynek tagjai 1945 után csak szerencsés esetben kerültek el a felelősségre vonást. Fokozottan vonatkozott ez a 2. Vkf. beosztottjaira, akiket a bukott rendszer legbűnösebbjei között tartottak számon, és koncepciós perek méltánytalan áldozatává váltak, pusztán azért, mert egy olyan hadsereg katonáiként akartak eleget tenni a rájuk háruló feladatoknak, mely egy szerencsétlen indítatású és kimenetelű háborúban a vesztesek oldalára került.

A fiatal történésznezmedék, melyhez Szakály Sándor is tartozott, mentes volt az előítéletektől, forrásokra támaszkodva kezdett hozzá a magyar királyi Honvédség tisztikarának objektív bemutatásához, csak a valóban háborús büntetett elkövetőket marasztalták el. Ma már – nem utolsósorban Szakály publikáció eredményeként – egy valós, de még korántsem teljes kép áll rendelkezésére a tisztikarról a második világháború története kutatóinak.

Szakály Sándor legfrissebb kötetében ismét hiánypótlásra vállalkozott, mikor hazai és külföldi levéltári és könyvtári kutatómunkája eredményeként elkészítette a vezérkar hírszerzéssel és elhárítással foglalkozó 2. Vkf. (a rejtés időszakában HM VI-2.) 1918–1945 közötti vezetőinek, valamint a katonai hírszerzésben meghatározó szerepet játszó, a magyar követségek állományában lévő katonai szakelődök, majd 1927-től, az ország közvetlen katonai ellenőrzésének megszűntével, katonai attasék monografikus feldolgozását. Megszokott módján, a történetírás és szociológia módszereivel vizsgálta és megközelítő teljességgel feldolgozta a 2. Vkf. osztályához tartozó és attaséként szolgáló 59 tábornok és törzstiszt élet- és szolgálati útját, szerepét a vizsgált időszakban. A monográfiához adattár kapcsolódik, mely a benne szereplők személyi adatainak (rendfokozataik és beosztásuk alakulásának) a közreadásával és az ahhoz tartozó magyar és idegen, elsősorban német nyelvű levéltári és könyvészeti forrás- és szakirodalom-jegyzékkel nélkülözhetetlen kézikönyve lesz a korszak kutatóinak.

Szakály jelen munkájával arra is törekszik, hogy a vezérkar 2. osztályának vezetőivel, illetve a hadsereg diplomatáival, a katonai attasékkal szemben máig élő megalapozatlan, elmarasztaló állításokat eloszlassa.

Ha a kötet alapján képet akarunk alkotni a katonai attasék habitusáról, kétségtelen, hogy honvédség tisztikarának elitjéhez tartoztak. Olyan vezérkari tisztek tölthették be ezt a beosztást, akik